

МИЛАН ЂУРЧИНОВ

ДЕЛО ПЕТРА П ПЕТРОВИЋА ЊЕГОША У МАКЕДОНСКОМ КЊИЖЕВНОМ И КУЛТУРНОМ ПРОСТОРУ

Поставили смо себи у задатак да истражимо присуство, рецепцију и тумачење Његошевог дела у Македонији, након ослобођења 1945. године. Определили смо се за овај временски период из следећих разлога: након Радиновог основоположничтва то је период у коме коначно долази до кодификације македонског књижевног језика, до епохе у којој македонска књижевност почиње да се развија континуирано и слободно на свом матерњем језику и пред својим сопственим читалачким аудиторијумом. С друге стране, очигледно је да ћемо, уколико се стриктно будемо држали овог временског периода, тему присуства Његошевог присуства у македонској средини, доста осиромашити. Наиме, несумњиво је да је Његош деценијама пре тога, једнако као и други великани југословенске и светске књижевности био познат и цењен у нашој средини, зрачећи својим надахнутим поетским и слободарским делом. Особени тип културе коме припада из кога проистиче Његошево дело сличан је типу културе на чијем хумусу истрајава и духовна традиција македонског народа, најпре, с обзиром на бројне историјске подударности: вековна судбина у тешким историјским околностима, национално-ослободилачка стремљења, тежње ка афирмацији сопственог националног и духовног бића, а онда и на чисто књижевном и изражајном плану: утемељеност у народни језик и богату оралну традицију, изобилно коришћење фолклора и повезивање књижевних подухвата са ширим историјско-слободарским потребама и задацима, све то повезује и чини их податљивим за компаративна проучавања на основу широко схваћеног културног плурализма готово све балканске књижевности.

Афинитет према Његошевом делу, посебно када је реч о македонским писцима између два рата, у периоду у коме се довршава процес сазревања националне свести морао је бити доста

изражен. У прилици смо да овде у прилог оваквом тврђењу предочимо неколико страница из лектирског дневника Александра Караманова, младог и веома талентованог македонског песника, једног од претходника савремене македонске књижевности. Читавих седам страница његове бележнице из 1943. године посвећено је Његошу и танано одабраним исписима из „Горског вијенца“ и „Лажног цара Шћепаџа Малог“. Караманов најпре цитира из предговора Јаше Продановића следеће речи: „...Трагичност једнога човека поглавито и лежи у несагласности између његових идеала и стварног живота; у немогућности да реализира тежње које чине битну садржину његове свести... У „Горском вијенцу“ Његош је један посебан догађај употребио, можда и несвесно, да у његово излагање унесе све што је у својој души имао најдрагоценије и у свом уму најинтелектуалније“. Овом запису Караманов непосредно додаје одломак из солилоквија владице Данила:

*„А ја шта ћу, али са киме ћу?
мало руках, малена и снага;
једна сламка међу вихорове,
сирак тужни без нишће никога!“¹*

Овај податак наводимо као илустрацију реалне претпоставке о Његошевом присуству код нас, још пре него што су се стекли неопходни услови да се његово дело преточи на македонски језик. Тог су се задатка прихватили македонски писци већ првих година након 1945. у времену ужурбаних прегнућа младе македонске културе да на свом матерњем језику добијемо најбоља дела југословенске и светске књижевности. Слободно се може рећи да се је управо Његош убрзо нашао на челу таквих захвата.

Непосредним поводом да се шире и осмишљеније крене у превођења Његоша на македонски језик послужила је 100-годишњица појаве „Горског вијенца“. Први македонски часопис на македонском језику „Нов ден“ у свом првом роју за 1947. годину доноси три фрагмента из „Горског вијенца“ и то: „Тужбалицу сестре Батрићеве“, „Сан Вука Мандушића“ и реч „Војводе Драшка о венецијанским судовима“. Сва три одломка препевао је Блаже Конески, чиме је означен почетак непосредног Његошевог присуства у нашем књижевном и културном простору. Исте године у свом јунском броју „Нов ден“ доноси повелики уводни блок посвећен Његошу: најпре чланак Радована Зоговића „Његошева поема о борби и слободи“, оглед Кире Каџивасилева „О Његошевом значају“ и на крају нови фрагмент из „Горског вијенца“ („Везирово писмо“) у препеву Блаже Конеског. То није

¹ Материјал који саопштавамо преузет је из личног архива аутора у коме се чува један део књижевне заоставштине А. Караманова.

све што се у нашој средини чини на афирмацији Његошевог дела у овој јубиларној години. У свом броју од 7 јуна дневник „Нова Македонија“ доноси на првој страни уводни текст „Његош — песник слободе“ из пера Блаже Конеског, у коме се посебно наглашава значај ликова владике Данила и игумана Стефана из „Горског вијенца“, док се следећег дана у Скопљу одржава Свечана академија на којој Киро Хаџи-Василев (тада, министар просвете) подноси реферат о Његошу, а сценски уметници читају одломке из Његошевог спева. Конески интензивно ради на препеву читавог „Горског вијенца“ који се ускоро појављује у издању скопске „Културе“. Препев Конеског као једно од првих дела светског значаја на кодификованом македонском језику веома је позитивно оцењен. (Потврда томе је и награда Савеза књижевника Југославије за препев коју Конески добија за 1948. год.) Од тог тренутка Његошево велико дело постаје једно од најчешће изданих књижевних остварења у македонској средини. Године 1955. појављује се друго издање „Горског вијенца“ са предговором проф. Димче Левкова, 1959. — треће, 1964 — четврто, 1974. — пето, 1986. — шесто, сва у препеву Блаже Конеског. Покрај тога, „Горски вијенац“ ће бити објављен и у оквиру *Избора Његошевих дела* из 1962. године, у школској библиотеци, заједно са тзв. „малим песмама“, уводном песмом из „Луче микрокозме“ и одломцима из „Лажног цара Шћепана Малога“.

Македонски препев „Горског вијенца“ заслужује ширу пажњу књижевног хроничара. Он покреће нека општија питања, теоријског карактера. Препев Конеског направљен је, како истиче сам аутор, према десетом српском издању, у редакцији Милана Решетара (Београд, 1940). Тиме су назначене све предности, али и тешкоће при његовом превођењу. О њима детаљно говори Јевто М. Миловић у својој темељној студији *Горски вијенац* на македонском у препеву Блаже Конеског. Миловић подвргава минуциозној анализи македонски препев, па се с тога ми овде нећемо њоме детаљније бавити. Нашу пажњу привлачи проблем језика и песничког израза којим је Његошево дело препевано, у времену тек остварене кодификације македонског књижевног језика. У пропратној белешци, на крају свог препева, Конески каже:

„Треба истаћи о језику превода да он у извесном смислу одступа од наше данашње литературне норме. То је пре свега језик наше епске песме, коме је преводилац морао да се обрати, уколико је желео да сачува колоритност Његошеве народске речи“.²

Ово упозорење није нимало случајно. Конески је у неколико наврата касније наглашавао да је овим преводом, једном од

² Белешка за преводот“, у књизи Петар Петровић Његош, „Горски вијенац“, пето издание, „Култура“, Скопје, 1974, стр. 132.

првих у његовом иначе веома богатом преводачком опусу, хтео да нагласи блиског двају језика, али и велику сличност између Његошевог десетерца и десетерца из македонских епских песама. Дакле, препев је направљен посредством језика македонске народне поезије, уз широко коришћење наше оралне традиције. Одступање од нормe, које помиње Конески у „пропратној белешци“, односи се на доста смела решења којима преводац прибегава: сажимањем, употребом гномских израза, размештањем пауза у стиху. Али у свему томе нема ничег измишљеног или силом наметнутог, најиме, — нема ничег чега не би било и у македонској народној поезији.³

Сумирајући одлике и вредности подухвата који је Конески пред нешто више од 45 година предузео, радећи на препеву „Горског вијенца“ није нимало тешко сагласити се са Јевтом М. Миловићем који у закључку своје студије каже:

„Уопште узев, могли бисмо рећи да Црногорци могу бити захвални академику Блажу Конеском што је врским препјевом *Горског вијенца* приближио то дјело Македонцима и што је, користећи лексику македонских народних pjesама, указав на велику сродност наших језика и својим препјевом саградио још један трајан мост између наших народа и језика.“⁴

О Његошу се, како смо већ истакли, у македонској средини пише са великим пијететом већ првих година након ослобођења. Први о њему проговара, колико смо могли утврдити, проф. Караламптије Поленаковић. Из његовог пера излази у „Просветном делу“ (бр. 4, за 1946. годину) први осврт на македонском језику о Његошу под насловом „Стогодишната на „Горски венец“ од Петар Петровиќ Његош.“ Током година о Његошу, покрај већ поменутих Конеског и Хаџи-Василева, пишу: истакнути

³ Занимљиво је да је кратка пропратна белешка Конеског привукла пажњу појединих македонских лингвиста. Веома је карактеристичан у том смислу рад Зузане Тополињске „Језичка средства израза у „Горском вијенцу“ Петра Петровића Његоша и њихови еквиваленти у препеву Б. Конеског“. Бавећи се проблемом језичке стилизације, Тополињска каже у закључку: „Блаже Конески, један од твораца македонског младог литературног стандарда у свом препеву Његошевог ремек-дела се непогрешивом интуицијом, уместо према том себи блиском стандарду, окреће се македонској народној поезији, тј. како у историјско-културном, тако и у језичком смислу, најближем пандану; према Његошу — великом предстандардном песнику, али једнако и Његошу — стилизатору“.

(Рад Тополињске објављен је у зборнику „Књижевно-културните врски помеђу Македонците и Црногорците од најстари времиња до денес“, МАНУ, Скопје, 1987).

⁴ Јевто Миловић, „Горски вијенац“ на македонском у препјеву Блаже Конеског“ у зборнику „Књижевно-културните врски помеђу најстари времиња до денес“, МАНУ, Скопје, 1987, с. 27—43.

драмски писац Васил Иљоски, који у априлском броју часописа „Современост“ за 1951. годину објављује оглед „Његош, поет на борбата за слобода“, а од 1955, приликом бројних преиздавања „Горског вијенца“, јавља се као тумач Његошевог дела Димче Левков, дугогодишњи професор српске књижевности на Филозофском факултету у Скопљу. Иако написани у духу позитивистичког библиографско-описног приступа, ови огледи врше корисну педагошку функцију, јер садрже велики број неопходних података и основних тумачења Његошевог живота и књижевног пута. Током 60-их година о Његошу ће се огласити познати македонски писци средње генерације — Георги Сталев са огледом „Великиот Његош“ („Културен живот“ бр. 9/10, за 1963 г.) и Гане Тодоровски са расправом компаративног карактера „Прличев — Његош — Мажуранић“ из 1972. године.

Тиме је закључен списак познатих македонских писаца и критичара који су у поратно периоду код нас писали о Његошу. Њихов број као што се може видети, није превелики. Такође се може лако уочити да је интерес за Његоша био изразитији првих година након II светског рата, а касније тај је интерес јењавао у периодима све изразитијег естетизма и езотеризма. Таква се ситуација може објаснити и чињеницом да у савременој македонској поезији афинитет према рефлексивно-мисаоним валерима никада није био превише изражен и да су процеси „убрзаног књижевно-естетског развоја“ пажњу велике већине писаца усмеравали 50-их и 60-их година ка чисто језичким и формално-експресивним задацима, везаним за потребу обликовања савременог и модерног песничког сензибилитета. Али и ту наилазимо на примере који одступају од општег смера.

Беома је у том смислу индикативан краћи оглед „О једном Његошевом стиху“ који 1983. године објављује Блаже Конески. Реч је о једном од најсуптилнијих чланака о Његошу у нашој средини, па се на њему вреди подуже задржати. Аутор огледа полази од уверења да познати стих из „Горског вијенца“ — „Што је човјек? а мора бит човјек“ — садржи суштину Његошеве животне и песничке поруке и да као такав с правом изазива пажњу свих који се баве Његошем. Конески, на сáмом почетку огледа, одбацује Решетарово и касније Јатковићево тумачење овог стиха који, према њему, тиме што претпостављају истоветно или скоро истоветно значење именице „човјек“ у обе позиције, — осиромашују садржину Његошевог стиха. Конески, наиме, сматра да у другој позицији именица „човјек“ тражи посебан логички акценат који би открио у њој ново значење и с тим у вези предлаже парафразу поменутог стиха на следећи начин: „Што је човјек? А мора да буде *прави човјек*? „Графички би таква промена значења могла да се изрази великим словом у другој позицији. Аутор огледа сматра да такво тумачење налази потврду у ширем контексту пева, наводећи притом 11 стихова који следе Његошеву сентенцу. „Шири контекст, пише Ко-

нески открива да се људска природа не своди само на кондицију једног слабог, ништавног створења, него да се у њој садржи „искра“ (да употребимо тај омиљени Његошев израз) која *правог човека*, онога што је знао како треба да одговори своје етичком дугу, поставља лицем пред бесмртношћу“. Та двојственост људске природе је, по аутору, дубоко заокупљала Његошеву мисао и уобразиљу“. У „Горском вијенцу“, саобразно са садржином пева, она се уклапа у сасвим одређене историјске димензије, тако да се подвиг *правог човека* умногоме своди на традиционално црногорско поимање „чојства и јунаштва“. Потврду својој „корекцији“ Конески види у стиховима из Његошевог пева у којима се говори о *муци* као покретачу људског стваралаштва, али и о *јунаштву*, о подвигу који као „вјечна зубља вјечне помрчине, нит догори нити свјетлост губи“. Да би шире аргументовао своју тврдњу да се у овом случају ради о једној веома битној компоненти Његошеве песничке поруке, аутор помиње и „Лучу микро-озму“ као дело у коме је основна тема управо двојственост људске природе и у том смислу наводи стихове у којима песник наглашава и ону другу, светлију страну људске природе која га спаја са божанством.⁵

Али и овај кратки, али надахнути оглед Конеског из 1983. г. није и последњи контакт истакнутог македонског песника са делом и мишљу Његошевом. У прилогу „Чудото на десетерецот“ (објављеног у књизи „Светот на песната и легендата“, Скопје, 1993) написаног поводом поеме „Снови микрокосма“ Чедо Вуковића, налазимо низ веома занимљивих паралела и референци на Његоша. Према Конеском, као што се поема Чеслава Милоша „Где изрева сунце, а где залази“ одсликава на фону Мицкијевићевог „Пан Тадеуша“, тако се и „Снови микрокосма“ у већ самим избором десетерца са типичним његошевским звучањем ослањају на дело великог црногорског песника. „Чедо Вуковић, пише Конески, показује посебну смелост тиме што своју поетску симфонију гради на десетерцу који је већ раније једном раније Његош прилагодио свом гласу, обнављајући га на лексичком нивоу... У једној традицији остаје трајно присутно и оно што се у појединим раздобљима избегава, све док не дође време да се поново дограђује на њеној основи... Тако је и Чедо Вуковић на свој начин широко отворио врата за чудесну магију десетерачног стиха“.⁶

Више пута помињани контакт Конеског са Његошем нехотице намеће претпоставку о духовној сродности и могућности постављања извесних поређења и аналогија. Када Исидора Секулић забележи да је „Његошева естетика сва у озбиљности ве-

⁵ Рад Конеског објављен је на српскохрватском језику у зборнику „Festschrift für Nikola P. Privić Hieronymus Verlag, Neurieg, 1983 под на-

⁶ Блаже Коески, „Чудото на десетерецот“ у књизи „Светот на песната и легендата“, Скопје, 1993, стр. 112—114.

лике етичке и велике уметничке вредности“, те да је реч о „песнику великога ума и врло моћне имагинације“ тешко је одолети поређењу да би међу македонским песницима XX века управо Конески могао бити најближи оваквим квалитетима. Слична се паралела може поставити када се поведе реч о начину на који се код оба ствараоца рефлектује релација и прожимање националног и универзалног. Исидора Секулић нам и на овом плану својим лудидним запажањима даје основа за такву аналогију. Она пише: „Његош није био ни просто националан ни одлучно Европејац и космополитски дух. Национално оде у област природног. Космополитско иде у област духа. Његош је био националан, али са собитом комбинацијом да је прескакао космополитство и прелазило одмах у космичко и метафизичко. Отуда је језик његов најпростији по конкретним валерима и сферичан по симболици и значењима.“⁷ А зар то нису особености и квалитети који улазе у темеље поезике коју заступа и изражава управо Конески?

Извесне аналогиије и подударности намећу се у ширем и посредном смислу и на нивоу употребе језика. Када поводом Његоша прочитамо синтагму о „божанству обичног израза“, или — „Његош је осећао да се са језиком мора бити ужасно обазрив и при изрицању битних истина“.⁸ тешко је не присетити се неких врховних постулата из поезике Конеског.

Још један аспект по нашем мишљењу заслужује пажњу будућих истраживача и компаратиста: проблем коришћења фолклора, народне митске основе у обликовању индивидуалног уметничког стваралаштва у тренутку стварања фундамената нове књижевности.

„Ни понављање фолклора, ни књишка ученост, него нешто треће: народне вредности издигнуте личним замахом и проточене до нових синтеза“, пише Перо Слијепчевић у свом тананом аналитичком огледу о Његошу.⁹

А зар управо овакав однос није руководна нит једног од најзначајнијих токова савремене македонске поезије оног у коме је она доживела вероватно своје досад најдрагоценије тренутке. Не само Конески, већ и многи други македонски песници као што су Матеја Матевски, Гане Тодоровски, Славко Јаневски, Радован Павловски, Анте Поповски, Богомил Бузел, Петре Андрићевски, пронашли су у фолклору богати подстрек својој поетској имагинацији, свом разуђеном и модерно оркестрираном песничком изразу.

⁷ Исидора Секулић, „Његош творац и уметник“, у зборнику „Српска књижевност у књижевној критици“, Епоха романтизма, Београд, 1966, приредио Зоран Глушчевић.

⁸ Исто.

⁹ Перо Слијепчевић: „Неколико мисли о Његошу као уметнику“, поменути зборник, стр. 81 и даље.

На крају можемо рећи да је сасвим извесно да се таквим својим особеностима и вредностима Његошево велико песничко дело указује као сазвучно и нашој историјској и нашој културној и књижевној епохи и да је управо тим својим квалитетима привлачило пажњу македонских песника у времену постављања темеља наше нове књижевности.

Milan Đurčinov

LITERARY WORK OF PETAR II PETROVIĆ NJEGOŠ IN MACEDONIAN CULTURAL SPACE

Summary

In this study the author set himself the task to examine the presence, reception and interpretation of Njegoš's literary work in Macedonia in the period from 1945—1993. The first part presents the fact about the interest of antecedents of modern Macedonian literature (A. Karamanov) for Njegoš. After that the chronological presentation is given of the translations of Njegoš's literary works in Macedonian language during the whole post-war period. Blaž Koneski's poetic translation of *Gorski Vijenac* («The Mountain Wreath») was specially emphasized. The next part bears interpretations of Njegoš's literary work in Macedonia, made by Macedonian writers belonging to various generations of writers. It is stated there that interest for Njegoš's work did not cease even in later period, so here is given an analysis of Blaž Koneski's essay «On One Njegoš's Verse» (original title: «O jednom Njegoševom stihu»), from 1983, and his essay «The Wonder of Decasyllable» (original title: «Čudo deseterca»), from 1993, where the comparison is made of Njegoš's literary heritage to the poem «The Dreams of Microcosm» (original title: «Sovi mikrokozma»), written by the prominent Montenegrin poet Čedo Vuković.

In the final part of this research there are stressed some linguistic analogies between Njegoš and Koneski as well as the specific usage of folklore noted in creating poetic language which was also observed with other Macedonian writers from modern epoch. In conclusion, author emphasizes that Njegoš's great poetic work, by its originality and literary value, is in harmony with the historic and cultural epoch in which the rudiments of Macedonian contemporary literature were set, and that the fact that his work, in the course of time, captured attention of prominent Macedonian poets is not at all incidental.